

12. Zusammenfassungen

Summary

The Nymphaeum Traiani in Ephesus has long been considered as one of the early examples of public fountain architecture in Roman Asia Minor that features a monumental aedicular façade. Discovered by F. Miltner in 1957, this building is prominently located in the middle section of the Curetes Street, or ancient “Embolos” in antiquity. In 1962, a preliminary reconstruction was made by the Viennese architect H. Pellionis under the direction of F. Eichler. However, besides a tentative reconstruction, the results of his investigation have never been published. Between 2003 and 2006, a new campaign was conducted to re-examine this building. The present study, therefore, represents the first detailed analysis of this structure, and with this new study, architectural questions and peculiarities posed by the earlier schematic reconstruction have now been resolved.

According to epigraphic evidence, the Nymphaeum Traiani and a 210-stadia-long (approximately 35–40 km) aqueduct were commissioned by Tiberius Claudius Aristion and his wife Iulia Lydia Laterane, two well-known Ephesian benefactors active during the Flavian and Trajanic periods (circa 69–117 AD). In the same inscription, the title of the emperor Trajan is also recorded, which gives the fountain its modern name. More importantly, this inscription also furnishes a more precise date of 102–114 AD for the building. An aqueduct, also donated by Aristion, brought water from the area of the modern village Büyükkale located north of ancient Ephesus, and the nymphaeum structure represents the terminus of Aristion’s monumental water engineering feat. In addition, this fountain also served as a transfer junction to distribute water into other sectors of the ancient city. New excavation has shown that the structure continued to be in use at least until the 6th century.

The design of the nymphaeum consists of a main rectangular pool surrounded on three sides by a two-storied columnar façade. A narrower secondary pool is arranged in front of the main pool. In the two outermost bays flanking the main outlet, two openings are still visible. They probably held secondary water outlets, which were connected to the main conduit behind the rear wall. During excavation, the area behind the central section of the rear façade showed numerous alterations and rebuilding. Pressurized pipes that lead to the second story did not exist in the original plan.

The façade of the nymphaeum is of the aedicular variety, with projecting architectural pavilions alternating between the first and the second story that create a staggered effect. The central bay spanning both stories, that housed a colossal statue of Trajan, is the visual focus of the building. It is crowned by a triangular pediment, whereas each of the two side wings is capped by a segmental pediment. Furthermore, a number of small pavilions and niches are installed within each aedicula to increase the decorative quality of the façade. The first story of the building exclusively uses composite capitals; Corinthian capitals are prominently featured in the second story. Detailed analyses of individual architectural blocks indicate that the structure did not receive any major later repair or alteration.

The construction of the structure primarily uses the technique of *opus revinctum*, i. e., highly smoothed joints without the use of mortar. The blocks are connected horizontally by iron clamps, with the vertical joints effected by iron dowels. Occasionally this technique was apparently abandoned for the sake of expediency. For example, the uneven ledges of the architraves, which the coffer blocks would rest upon, are leveled by the application of mortar, a makeshift method that considerably minimized the stonemasons’ work. In another case, mortar packing was used to substitute for a missing block in an aedicula in the lower story. This tendency toward expediency is further illustrated in the carving of the architectural blocks. For example, whereas the carving of the composite capitals of the lower story is of high quality, the detailing of the pilaster capitals located directly behind them, and hence partially obscured by them, is left deliberately blank. Overall, the architectural ornamentation of the Nymphaeum Traiani is relatively plain and understated.

The only exception to the restrained ornament is two highly decorated spiral columns, fragments of which were recovered in the main pool during the original excavation. Elaborately carved, they contain reliefs depicting figural and floral representations. It is most likely that these columns were used in the central bay to frame the imperial statue. Comparative examples from antiquity are rare. One such case is the so-called “*de Grecias*” columns donated by Constantine the Great to St. Peter’s in Rome, which underscore that these special Ephesian spiral columns do not necessarily originate from the Eastern Mediterranean, and the detailing of their acanthus leaves, which show both western and eastern elements, bear this out.

The sculptural program of the Nymphaeum Traiani consists of several over-life-sized statues in the first story and under-life-size sculptures in the second. In addition to the colossal image of Trajan, the façade also featured statues frequently found decorating fountain architecture, such as nymphs, satyrs, and Apollo. Other, more uncommon, statue types were also present. These include Androklos, the legendary founder of Ephesus, whose statue might have carried a portrait of Tiberius Claudius Aristion, and a female portrait statue, presumably of Iulia Lydia Laterane. According to a statue base, the emperor Nerva was also part of the display. Subsequently, due to Christian influence, the genitalia of the sculptures were removed. Lastly, sometime during the Tetrarchic period, a herm fence was installed on the parapet wall of the secondary pool. The figures of these herms are likely representations of planetary gods.

The architectural design of the Nymphaeum Traiani clearly shows that this structure belongs to the group of public fountains that feature aedicular façades, the first dated example of which is the C. Laecanius Bassus Nymphaeum in Ephesos, completed in 78/79 AD. This particular architectural form, however, is not exclusive to monumental nymphaea: The earliest instances for this architectural design in the Eastern Mediterranean are known from theaters at Aphrodisias (before 28 BC) and Stratonikeia (Augustan). Although the precise source of this architectural design has yet to be ascertained, one would assume all these structures likely derive from the same architectural pedigree. Nevertheless, aedicular fountains in Roman Asia Minor served a particular purpose: Within the architectural schema, statues could be grouped and arranged in order to form a desired relationship with one another, and therefore, nymphaea of this type are ideally suited for the purpose of self-representation of the Roman elite in Asia Minor.

The importance of the Nymphaeum Traiani lies not in its function as a fountain. It rather represents a symbolic terminus and celebration of the monumental aqueduct commissioned by Ti. Claudius Aristion and Iulia Lydia Laterane. The architectural form of this structure, especially its aedicular façade, is hardly necessary or suited for the withdrawal of drinking water. Instead, its architectural form provides an excellent venue for the purpose of self-representation of the Roman elite in Asia Minor. In short, the Nymphaeum Traiani is a monument that can be seen as a dedication to the honor of its donors and their contribution to the city of Ephesus as well as their ties to the Roman emperor.

(Translation: U. Quatember)

Özet

Efes'te Kuretler Caddesi'nde 1957 yılında açığa çıkarılmış olan Traian Nymphaeum'u (Trajan Çeşmesi) Anadolu'da Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait, anıtsal cepheli Nymphaeum'ların erken örneklerinden biridir. Arşitrav-Friz bloklarının üstünde ele geçen yazıtta göre yapı, iki Efesli seçkin olan ve Flaviuslar ile Traian dönemine ait çeşitli kaynaklardan tanınan Tiberius Claudius Aristion ve karısı Iulia Lydia Laterane tarafından vakfedilmiştir. Bunun dışında, Aristion'un isminden Plinius'un bir mektubunda da bahsedilmektedir. Nymphaeum'un yazıtında adı geçen İmparator Traian'ın Titulatur'u yardımıyla çeşmenin tamamlanması M.S. 102'den 114'e kadar sınırlanabilmektedir. Bu çift, aynı zamanda 210 stadyum (yaklaşık 39 km.) uzunluğunda, modern adı Büyükkale olan yerden Efes şehrine suyun getirilmesini sağlayan su kemerlerini de yaptırmıştır. Traian Nymphaeum'u, yine Aristion ve eşi tarafından vakfedilmiş olan Cadde-Çeşmeleri olarak adlandırılan Nymphaeum, Celsus Kütüphanesi ve Hadrian Kapısı ile birlikte M.S. 2. yy'ın birinci çeyreğindeki yapı borbardımanı sırasında inşa edilen önemli anıtlar içinde yer alır.

Bir çeşme binası olan yapıda iki katlı bir tabernakel mimarisi söz konusudur; alt katta komposit düzende başlıklara, üst katta korinth tipi başlıklara sahip bu mimari, "U" biçimli bir çeşme kurnasının üç kenarı üzerinde yükselir. Bu ana kurnanın önüne, cadde cephesine doğru dar bir kuyu kurnası yerleştirilmiştir. Alt katta, yandaki iki kanat yapısında saçaklık düz bir şekilde uzanırken, geri plandaki ana cephe şaşırtmalı bir şekilde inşa edilmiş çıkmalara sahiptir. Üst katın çıkmaları, alt kattakilerin üzerinden kaydırılarak yerleştirilmiştir; bu şekilde cephenin ortasında, iki katın yüksekliğini içine alan ve üçgen alınlıkla taçlandırılan bir orta niş ortaya çıkmıştır. Orta nişin içinde İmparator Traian'ın heykeli durmaktaydı. Yanlardaki her iki kanat yapısı segment biçimli alınlıklar ile bitirilmiştir.

1962 yılında H. Pellionis tarafından çalışılmış olan şematik restitüsyon, burada ortaya konulan yeni araştırma çerçevesinde, şimdiye kadar açıklanamamış olan noktalarında – yan kanatlardaki edikuların alt kat düzeninin konstrüksiyon şekli gibi – irdelenmiş ve kesinleştirilmiştir. Bunun yanında, edikulalı restitüsyon ile üst kat arşitravlarının dağılımı gibi diğer detay sorunları için yeni bir restitüsyon önerisi yapılmıştır.

Çeşmenin mimari süslemesi son derece sadedir ve profil düzeni kolayca Traian dönemine tarihlendirilen Anadolu'daki diğer anıtlar ile ilişkilendirilebilir. Karakteristik olan, Flaviuslar-Traian zamanında sadece Efes'te değil, aynı zamanda Neron zamanından itibaren Milet'te de görülen bezemesiz profillerdir. Burada sadece belli bir atölyeye ait biçim birliği söz konusu değildir; bunun sebepleri bilinçli olarak yerleştirilmiş sitil araçlarının içinde aranabileceği gibi, finansal nedenlerden dolayı yapı maliyetinde gerekli olan kısıtlamalarda da aranabilir.

Çeşme kurnasının içinde ele geçmiş olan sütun parçaları, diğer tüm yapı elemanlarından daha zengin olarak bezenmiştir. Figürlü ve bitkisel süslemeli, spiral kanallı sütunlara ait fragmanlar söz konusudur. Bunlar az sayıda olduklarından büyük olasılıkla yapının tüm düşey taşıyıcılarının değil, sadece imparator heykelinin bulunduğu nişi çerçeveleyen merkezi sütunların bu biçime sahip oldukları tahmin edilmektedir. Bu sütunlar sadece yüksek kaliteleri nedeniyle değil, aynı zamanda biçimleri sebebi ile de dikkat çekerler: antik döneme ait çok az sayıda karşılaştırma örneği içinde Büyük Konstantin tarafından vakfedilmiş olan Roma'daki Peter Kilisesi'nin „*de Grecias*“ dekorasyonuna ait sütunlar bilinmektedir. Efes'teki sütunların kökeninin Doğu Akdeniz olduğu ispatlanamazken, akanthus yapraklarında daha çok batılı ve doğulu öğelerin bir arada kullanıldığı biçimler görülmektedir.

Traian'ın kolosal heykeli yanında, üst katın tabernakelleri içinde insan boyutundan büyük, alt katta ise insan boyutundan daha küçük heykeller bulunuyordu. Çeşme yapıları için çeşme Nymphe'leri, Satyr ve Apollo gibi tipik olan konuların yanı sıra şehrin kurucusu Androklos ve çeşmeyi vakfeden çift ve – bir heykel altlığı nedeniyle – İmparator Nerva da tasvir edilmiştir. Daha geç bir dönemde eski ve yeni dönemin programı birleştirilmiş, aynı zamanda birbirleri ile adapte edilmiştir. Heykellerin ikinci kez işlenerek genital organlarının kaldırılması hristiyanlığın etkisini çağrıştıracaktır, bu durum diğer Efes çeşme yapılarının heykellerinde de görülmektedir.

Orta nişte, alt katın korniş üzerindeki bir yazıt, harflerin biçimi gibi, M.S. 4. veya 5. yy'da kapsamlı bir onarım veya yenileme etkinliğinin yapıldığını düşündürmektedir. Kuyu kurnasının ön sınırı üzerinde duran ve R. Hanslmayr tarafından yakın zamanda tetraşi zamanına tarihlenip 7 gezegen tanrısını temsil eden Hermelerin de büyük bir olasılıkla bu onarım evresi bağlamında değerlendirilmesi gerekir.

Çeşme yapısının kullanımının M.S. 6. yy'a kadar sürdüğünü, cephenin kuzeydoğu duvarı arkasındaki kazı buluntuları yardımıyla ileri sürmek mümkündür. 2005 yazında yapılan bir sondajın sonuçlarının gösterdiği gibi Traian Nymphaeum'u yapı yazıtında bahsedildiği üzere sadece Aristion ve eşi tarafından inşa ettirilen su kanalının şehir içindeki bitiş noktası değildir. Ana kanaldan çıkıp farklı yöne giden çok sayıda pişmiş toprak künkten de anlaşıldığı gibi yapı aynı zamanda bir dağıtım işlevine de sahiptir.

Su çeşmenin ana kurnasının içine Traian heykelinin ayaklarına doğru arka duvar ile bağlanmış olan sabit bir oluktan akmaktadır. Diğer doldurma kanalları kuzey taraftaki iki dış tabernakelin içinde bulunmaktadır. Su buna doğru, arka duvarın gerisindeki ana kanaldan ayrılan künkler yardımıyla yönlendirilmiştir. Bu alanda da yapının uzun süreli kullanımına bağlı olarak çok sayıda onarım ve adaptasyon görülmektedir. Suyun üst kata çıkışı için bir kanal mevcut değildir.

Yapı tekniği alanında büyük ölçüde etkin bir yapım sürecinin gerçekleştirilmiş olduğu görülür. Tabarnakel mimarisi *opus revinctum* tekniği ile inşa edilmiştir, yani yapı öğeleri arasında kalın derz bağlantıları ile yatay düzlemde demir-kenet bağlantısı, düşeyde dübel bağlantısı söz konusudur. Gerekli harcamaları en aza indirmek için görülmeyen alanlarda bu prensibin kullanılmasından kaçınılmıştır. Buna örnek olarak kaset oturma yerlerinde harç kullanımı örnek olarak verilebilir. Bu şekilde oturma yüzeyleri taş işçiliği açısından daha az hassas çalışılmıştır. Alt katta esas düzenin altındaki tabarnakellerin bulunduğu alanda, en azından bir örnekte görüldüğü üzere, görülmeyen bir arşitravin harç yatağı üzerine oturtulmuş olduğu anlaşılmaktadır.

Bu etkin olma yaklaşımı mimari öğelerin bezenmesinde de görülür. Sadece daha önceden anlatılan profil silmelerinin işlenmesinde değil, aynı zamanda tek tek yapı öğelerinin kalitesinde de bu durum görülmektedir: mimari öğelerin görülebilirliği işlenme kalitesini etkilemektedir. Bu, üst katın sütun başlıklarında çok açıktır. Bu durum ihmal edildiğinden bu başlıkların geç döneme tarihlendirilmesi düşünülmüştür; ancak cephede bir onarım ve yenileme evresi mevcut değildir. Alt katın sütun başlıkları da geride gölgede kalan pilastır başlıklarına göre büyük bir işleme kalitesi farkı gösterir. Bu örnek, yapı öğelerinin yapı içindeki konumunun bilinmesinin, mimari süsleme değerlendirilmesinde ne kadar önemli olduğunu ortaya koyar.

Nymphaeum'un yapı tipolojisi analizi bu yapının Efes'teki en erken örneği M.S. 78/79'a tarihlenen C. Laecanius Bassus olan Cepheli Nymphaeumlar gurubuna dahil olduğunu göstermektedir. Bu yapıların en karakteristik özelliği niş ve tabarnakellerden meydana gelen çok katlı sağır bir mimariye sahip olmasıdır. Doğu Akdeniz'de bu tarz tabarnakel mimarisi Karia'da erken tiyatro yapılarında, özellikle Aphrodisias'ta (M.Ö. 28'den önce) ve Stratonikeia'da (Augustus Dönemi) görülmektedir. Bu yapı şeklinin kökeni şimdiye kadar açıklanamasa da, yine de ortak bir mimari kökene sahip oldukları söylenebilir.

Roma Küçük Asya'sındaki Cepheli Nymphaeum'lar belirli bir amaca hizmet ediyorlardı: her bir edikula heykellerin içine yerleştirilebildiği ve böylece gruplandırılabilirdiği, tasvir edilenler arasındaki ilişkileri dile getiren bir mimari çerçeve oluşturuyordu. Bu sebepten dolayı bu çeşmeler imparatorluk dönemindeki Küçük Asya'daki romalı seçkinlerin kendilerini ifade etmeleri için çok elverişliydi.

Nymphaeum Traiani'nin önemi onun çeşme işlevinde değil, daha çok Ti. Claudius Aristion ve Iulia Lydia Laterane tarafından yaptırılan su kemerlerinin devasa bitiş noktasında yatar. Bu noktada mimari şekli içme suyunun alınması için elverişli görünmeyen; imparatorluk hanedanına yakınlığı ve memleketine kazandırdıklarıyla kurucusunun onuruna yaptırılan, etkileyici bir şekilde sergilenen bir anıt söz konusudur.

(Tercüme: A. Öztürk – N. Sarıkaya)